POEZIA OPTZECIȘTILOR BASARABENI: ÎNTRE „REFLEXIVITATE” ȘI „TRANZITIVITATE”

THE EIGHTY BASSARABENI POETRY: BETWEEN „REFLEXIVITY” AND „TRANSITIVITY”

CZU: 821.135.1-1(478).09 **https://doi.org/10.59295/spd2024u.20**

Dorina ROTARI,
ORCID: 0009-0005-6230-3714
e-mail: dorina.rotari@usm.md
Universitatea de Stat din Moldova

Summary. *The present article approaches the poetry of the Bessarabian eighties, who try to overcome the well-known literary stereotypes, being under the sign of artistic experiments both in terms of poetic modalities and, more importantly, regarding the new attitude, the fresh pathos, the new ideas, the vehemence of the polemical options. We propose to argue, by referring to two reference authors, Andrei Țurcanu and Eugen Cioclea, that this poem is marked by an unusual language, sometimes “reflexive”, opaque, marked by ambiguity and dissonance, other times “transitive”, oralizing, syncopated , thus establishing the duality of modern poetry, captured by Gheorghe Crăciun in the Iceberg of modern poetry. The creation of the analyzed authors reveals the verve of some essential renewals, the attempt to revive the expressive capacity of the poetic language relying on the dramatic concreteness of reality and the assumption of the new world of poetry.*

Keywords*: experiment, poetic innovation, eighties poetry, reflective poetry, transitive poetry.*

INTRODUCERE

Consacrând un alt mod de a gândi poezia, optzeciștii basarabeni, ca și cei de peste Prut, încearcă să depăşească stereotipurile literare, aflându-se sub zodia experimentelor artistice atât sub aspectul modalităţilor poetice, cât şi, mai cu seamă, privind atitudinea tranșantă, patosul proaspăt, vehemența opțiunilor polemice. O întreagă galerie de autori rafinați se remarcă în această perioadă: E. Cioclea, Em. Galaicu-Păun, A. Țurcanu, V. Cernei, V. Matei, L. Bălteanu, L. Bârlădeanu ş.a., creația cărora relevă verva unor înnoiri de esență, încercarea de a revigora capacitatea expresivă a limbajului poetic, mizând pe concretețea dramatică a realului și experiența autentică.

În fond, noua poezie din spațiul basarabean este marcată de un limbaj insolit, uneori „reflexiv”, opac, marcat de ambiguitate și disonanță, alteori „tranzitiv”, oralizant, sincopat, consfințind astfel dualitatea poeziei moderne, surprinsă de Gheorghe Crăciun în studiul *Aisbergul poeziei moderne* prin dihotomia „tranzitivitate” – „reflexivitate”. În consens cu reflecțiile teoretice ale lui Gheorghe Crăciun, „reflexivitatea” presupune evadarea în dimensiunea interioară a limbajului poetic, impregnat de metaforă, ambiguitate,

sugestie și implicând, totodată, o componentă metafizică, orfică, mitică. „Tranzitivitatea", la rândul ei, „mizează nu doar pe valoarea instrumentală, pragmatică a limbajului sau pe antimetaforism, ci mai înseamnă, pe lângă aceste atribute, obiectivism, impersonalizare, biografism prozaic, directeţe, cotidianul zilei curente, banalul, viaţa imediată, comună, ludicul, ironia, depersonalizarea, implicând şi intertextualitatea directă" [1, p. 49]. Deși folosește preponderent un limbaj colocvial, „poezia tranzitivă" nu înseamnă superficialitate și lipsă de profunzime, consonând cu cititorul prin intermediul aceloraşi experienţe trăite în lumea modernă.

Cele două moduri poetice coexistente în paradigma literară optzecistă sunt ilustrate, chiar dacă nu în formă pură, de doi mari poeți, Andrei Țurcanu și Eugen Cioclea, care prin volumele de debut (*Cămaşa lui Nessos* și, respectiv, *Numitorul comun*, apărute în 1988) devin inițiatori ai unei emblematice serii ce configurează noua imagine a poeziei basarabene de la sfârșitul secolului XX.

La data debutului literar, Andrei Țurcanu aducea în peisajul literar basarabean o cu totul altă poezie: insolită, livrescă, ambiguă, scrisă de un spirit erudit şi rafinat, de un hermeneut al cuvântului. În acest sens, criticul Alexandru Burlacu menționa că „în opoziție cu paradisiacul din poezia colegilor de generație, de care se desolidarizează programatic, A. Țurcanu cultivă un lirism sumbru și încrâncenat, dominat de un neoexpresionism apocaliptic cu imagini și tonalități de sfârșit de eră", iar volumul de debut *Cămaşa lui Nessos* „reprezintă o construcţie labirintică, plină de capcane semantice, propune înţelesuri ce se concentrează într-un discurs contorsionat, incisiv, dramatic, fragmentar, ambiguu, provocator, subversiv, intertextualist, negativist, afin cu spiritul optzecist" [2, p. 75].

Dincolo de amalgamul aparent eclectic de elemente (reale, mitice, livreşti, autobiografice etc.), poezia lui Andrei Țurcanu oferă imaginea unui creator animat de interogațiile ontologice eterne, căutând rosturile existențiale în mitologie și arhetipalitate, rafinând filosofic înțelesurile ființării. Volumul *Cămaşa lui Nessos* surprinde dimensiunea tragică a omului situat între astral şi teluric, între „descântece de alb/ şi bolmoaje de negru", conturând imaginea unui eu spectator al propriei agonii fiinţiale. Cu o arhitectonică voit complicată, determinată de varietatea referinţelor mitice, culturale, precum şi de nenumăratele reluări şi aprofundări, acest ciclu poetic ilustrează aventura tragică a fiinţei care şi-a asumat lecţia efemerităţii şi risipirea sinelui pentru a redobândi echilibrul existenţial. Se profilează, astfel, imaginea unui Heracle modern, care trăieşte dilema ireconciliabilă a fiinţei: pe de o parte, tensiunea spre transcendent, dictată de impulsul gnoseologic şi de nostalgia condiţiei paradisiace, iar, pe de altă parte, descoperirea unei „transcendenţe goale" (în termenii lui Hugo Friedrich).

Sub ceaţa densă a scriiturii lui Andrei Țurcanu se descoperă multiple ecouri din mitologia antică şi cea românească (*Meşterul Manole, Mioriţa)*, din *Biblie*, filosofie, literatura română şi cea universală, toate dezvăluind experienţe tragice ale fiinţei surprinsă între angoasele existenţiale şi aspiraţia deschiderii spre absolut (care rămâne totdeauna o himeră), între asumarea limitelor lumeşti şi dobândirea conşiinţei de sine în profunzi-

mea abisalului. Interferenţele mitice şi literare complexe creează o structură labirintică, cu o dialectică sinuoasă a semnificaţiilor, ce converg spre afirmarea unei viziuni tragice asupra existenţei ca odisee perpetuă de căutare a sinelui şi a propriei esenţe. Modelul labirintic este ilustrat şi de spectacolul ontologic proiectat de autor, realizat sub forma unui pretins „jurnal de călătorie”, atribuit lui Simplicimus (una dintre instanţele lirice din volum). Poetul dă asigurări că ar fi vorba despre un jurnal de călătorie „absolut autentic”, „zămislit într-un efort de a rezista repaosului, [...] civilizaţiei crepusculare, experienţei umane bântuite de tenebrele angoasei şi disperării, viziunilor escatologice, violenţei anarhice a sângelui-vitriol”.

„Cărunţii pelerini ai sorţii” angajaţi în acest periplul iniţiatic formează un cumul de voci lirice care se suprapun sau se completează reciproc: Simplicimus reactualizează traseul dramatic al eroului lui Grimmelhausen, încheiat printr-o repliere plină de dezamăgiri într-o solitudine absolută; Chiron păstrează simbolismul arhetipal al centaurului care şi-a depăşit limitele impuse de condiţia sa, ajungând, prin coborârea în infern şi asumarea morţii, la antidotul pentru propria suferinţă; Momos își revendică statutul de „zeu cândva venerat, apoi alungat din Țara Păcii Eterne”; Don Quijote ilustrează călătoria prăpăstioasă într-un univers ambiguizat de lipsa unor puncte reale de reper sau de interpretarea lor halucinantă; Harap Alb reia traseul emblematic al devenirii şi al afirmării sale; Abélard, „disperatul îndrăgostit”, își asumă dramatic mutilarea şi suferinţa, ajungând la conştiinţa superioară a sinelui etc. Așa cum susține pertinent exegeta Aliona Grati, scriitorul Andrei Țurcanu „își construiește labirintul poetic printr-o recuperare permanentă a ceea ce s-a spus şi s-a scris mai valoros despre moarte, prin reciclarea formelor revolute ale poeziei” [3, p. 111].

Deşi fiecare dintre „pelerini” evocă propria experienţă ontologică, vocile lor consună în afirmarea aceluiaşi scenariu tragic, reiterat continuu, pe care eul liric din poezia lui Andrei Țurcanu şi-l asumă în totalitate. Multiplicarea perspectivei lirice generează, fără îndoială, „o expresivă *polifonie a tragicului*” (Aliona Grati), dezvăluind mai pregnant dialectica identităţii şi alterităţii, dialogul celor două voci ale conştiinţei: luciditatea tragică, ce semnalează vidul existenţial („Un gol imens în vidul pur”. *Punctul terminus*) şi vizionarismul compensator, apt a asigura concilierea Sinelui. Punctul de convergenţă a traiectelor existenţiale ilustrate de eroi este caracterul lor iniţiatic, asumarea şi depăşirea propriei condiţii prin efort şi sacrificiu, urmată de conştientizarea esenţei ontologice. Cumularea „punctelor de vedere” marchează, în acest sens, tentativa eului de a depăşi criza ontologică prin asumarea unor perspective/experienţe complementare, care ar media (re)descoperirea unui sens al existenţei şi (re)dobândirea unităţii interioare. În acelaşi context, referinţele la pretinse izvoade anonime şi la copiile unor manuscrise mitice relevă permanenţa scenariu prestabilit pentru fiinţa umană şi recurenţa aceloraşi experienţe tragice de-a lungul timpului.

Cum se poate remarca, poezia lui Andrei Țurcanu oferă un registru variat de mituri/miteme, experienţe livreşti şi reale, sugestive pentru aventura ontologică de (re)alcătuire a sinelui, mixate şi resemantizate în consens cu viziunea creatorului. Contrar fenome-

nului de desacralizare mitică în postmodernism şi de reiterare ludică/parodică a tradiţiei livreşti, asistăm în poezia lui Andrei Ţurcanu la un proces de remitizare şi reinterpretare a unor experienţe arhetipale, generând un text al „urmelor" mitologice şi literare, care impune, la rândul său, un mit personal al autorului.

Dacă volumul de debut al lui Andrei Țurcanu, prin obscuritatea limbajului și implicațiile ontologice, poate fi circumscris „poeziei reflexive" (în terminologia lui Gheorghe Crăciun), atunci *Numitorul comun* al lui Eugen Cioclea este expresia unei discursivități tranzitive, cu un limbaj lipsit de preţiozităţi, adecvat tendinţei spre spontaneitate a scriitorului, confirmându-i acestuia statutul de poet nonconformist și boem, care „iese decis din ritualitatea rostirii şi din festivitatea imaginativă, inaugurând un limbaj abrupt, vitriolant şi caustic" (Alexandru Cistelecan). Este o impetuozitate proprie timpurilor de tranziție spre o altă estetică, a antipoeticului, apărută ca reacție la lirica intimă și cuminte, la elogiul rânduielilor și gesturilor ritualice. În planul limbajului artistic, antipoeticul cioclian se manifestă nu prin rarefieri subtile (ca în „poezia reflexivă"), ci printr-o concreteţe derutantă, printr-o invazie de termeni rebarbativi, socotiţi antipoetici (cuvinte triviale, care exprimă noţiuni respingătoare sau scandaloase), prin folosirea procedeelor retorice în scopuri evident antiretorice etc.

Poemul *La persoana a treia*, care deschide volumul, nu este altceva decât o artă poetică, în care se produce o afișare a impersonalității creatorului. Textul șochează nu atât prin modul autodefinirii, cât prin ceea ce spune autorul despre propria poezie, raportată la scrisul evaziv al generației predecesoare: „Poezia lui Eugen Cioclea/ este o poezie declarativă./ El vă face declaraţii de iubire din mers./ El crede că dacă orice lucru şi faptă/ poartă un nume,/ lor trebuie să li se spună pe nume,/ or poezia/ nu e o stare de leşin,/ nu e un stres". Se remarcă în aceste versuri spiritul tranșant, decomplexat al lui Eugen Cioclea, spărgător de convenții și de inerții lirice. Prin intermediul unui limbaj tăios, poetul „contestă valorile consacrate, idealitatea falsă, maximalismul etic, monumentalizările goale; e susceptibil la preţiozitatea poeziei arcadice și enervat pe accepţiile permanente ale convenţiei literare, reprezentată de sistemul de referinţe al canonului tradiţionalist, conceput ca unul nenatural, contrafăcut, în care *soarele-i cu coadă de păun*" [4, p. 32].

Verva demitizantă și „verbul colțos" se fac resimțite și în poemul *Rampa*, care actualizează, în spirit postmodernist, balada populară *Mioriţa*, definitorie pentru identitatea noastră etnică: „Avem și noi o rampă de lansare/ Îi zice Mioriţa. Fii atent,/ printre construcțiile de acest gen,/ se pare, că-i cea mai veche/ de pe continent. În: Un cosmodrom în fiecare târlă / de oi avem". Confesiunea ardentă și teribilismul irumpe în versul cioclian, unde intensitatea atitudinii poetice crește, iar prozaicul conferă autenticitate. Ultimele două versuri, potrivit lui Eugen Lungu, smulg „de sub calofilicul nostru bun simț jilțul comodității tradiționale și pitorești, lăsându-l într-un fel cu gura căscată. Acest proverbial bun simț comun are pe undeva și o zonă limitrofă cu filistinismul și, tot ce e posibil, pe parcurs siesta sa relaxantă va mai fi deranjată de verbul colțos al lui Cioclea" [5, p.7-8].

Cu certitudine, prin *Numitor comun* Eugen Cioclea se înscrie în categoria „copiilor teribili” în materie de viziune, expresie, sentiment şi atitudine. În prefața volumului, intitulată *Alternativa numitorului comun*, criticul Eugen Lungu conturează un portret al „teribiliștilor” (optzeciștii basarabeni), care aleg să-și afișeze „fronda” printr-un „rafinament al ironiei” [5, p. 9-10]. Caracterul nonconformist, ireverențios este explicat de Eugen Lungu prin intenția de a declina „gustul comun” printr-o „privire trează, lucidă, care are curajul să vadă atât cât se vede și nu ce ne-ar plăcea să vedem” [5, p. 7]. Mască a tristeții și chiar a tragicului, cu o arie impresionantă în textul poetic cioclian, ironia este menită a disimula adevărata stare de spirit a eului: „Am stat și eu la masa lor./ Cu o condiție. Să tac./ Vorbeau pe rând, vorbeau în cor - / eu trebuia să mă prefac” (*Cina irodică*). Este modalitatea prin care Eugen Cioclea își exprimă scepticismul necruțător față de realismul frust și lumea în derivă: „Și nu fac bale ca să cânte mărul,/ curat, cum zici, „un înger l-ar mușca”,/ nu bâjbâie, ci fizic adevărul/ îl simt și-l mână-n lume c-o nuia” (*Impertinența poetului*). Alături de asocierile rare, enigmatice, versurile atestă cultivarea ostentativă a prozaismului și a banalității, trădând atitudinea ironic-demitizantă a autorului basarabean.

Alteori poezia lui Eugen Cioclea „țâșnește” din ciocnirea celor mai austere expresii, din alăturarea celor mai banale cuvinte: „Decât așa, mai bine-mi vâr pe gât/ un șumuiag de iarbă năclăită/ și mă prefac numaidecât/ în ceea ce se cheamă vită”. Expresie a unui nou avangardism, antipoeticul cioclian vine să certifice faptul că poezia trece printr-un proces de transformare, prin a se elibera de ea însăşi, prin a fi antipoezie, spre a ajunge la sursele creativităţii nezăgăzuite a spiritului, unde atât criteriile utilitare, cât şi cele estetice devin total irelevante. În contextul literaturii timpului, așa cum observă Em. Galaicu-Păun, scriitura lui Eugen Cioclea are o intensă forță regeneratoare: „Viguroasă, de-o vitalitate nedezmințită/ de neegalat (în primele două volume), poezia lui conține mai multă hemoglobină decât toată (leșinata!) poezie sovietică moldovenească luată la un loc, dar și sămânța unei noi literaturi (postmoderne, ziceți-i cum vă vine pe limbă) pe care a salutat-o cu o generozitate de care doar marii creatori sunt în stare” [6, p. 13].

CONCLUZII

Am putea concluziona că cele două figuri exponențiale din peisajul liricii optzeciste, Andrei Țurcanu și Eugen Cioclea, alături de alți poeți „terebiliști”, anunță configurarea unei noi imagini a poeziei basarabene. Prin formulele poetice inedite, concepute într-un registru remitizant-metafizic, respectiv în altul pseudo-grav al prozaismului existențial, scriitorii au reușit să resusciteze poezia contemporană, plasând-o sub semnul originalității discursive și al inovațiilor estetice.

REFERINȚE

1. CRĂCIUN, Gh. *Aisbergul poeziei moderne*. Iași: Polirom, 2017. 688 p. ISBN 978-973-46-7076-5.

2. BURLACU, Al. Un destin al trăirilor extreme. Doctorul habilitat în filologie Andrei Țurcanu la 70 de ani. În: *Akademos*. 2018. nr. 3 (50), p. 174-175. ISSN 1857-0461 /ISSNe 2587-3687.
3. GRATI, A. Poezia – o fiară cu două capete. În: *Metaliteratură*. 2012. nr. 1-2 (29), p. 110-116. ISSN 1857-1905.
4. BURLACU, Al. Eugen Cioclea: Estetica anti-poeticului. În: *Metaliteratură*. 2014. nr. 3-4, p. 31-37. ISSN 1857-1905.
5. LUNGU, E. Alternativa numitorului comun. Pref. la: *Numitorul comun* de E. Cioclea. Chișinău: Literatura artistică, 1988, pp. 5-12.ISBN 978-9975-79-666-8.
6. GALAICU-PĂUN, Em. Cioclea. Nimeni altcineva! Pref. la: *Dați totul la o parte ca să văd* de E. Cioclea, Eugen. Chișinău: Cartier, 2018. p. 11-19. ISBN 978-9975-86-305-6.